

обов'язкового обмеження прав іншої особи за вчинення такої діяльності.

Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що суспільні відносини у сфері оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції вимаганню регулюються значною кількістю нормативних актів законодавчого рівня, положення яких забезпечують та гарантують права особи на майно, а також унеможливають права іншої особи на незаконне заволодіння таким майном, зокрема шляхом вимагання.

Список бібліографічних посилань

1. Ортинський В. Л. Удосконалення нормативно-правового забезпечення оперативної розробки. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2003. № 151/152. С. 34–38.

Одержано 21.04.2017

*

УДК 364.012(477)

Наталія Олександрівна Прібиткова,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності*

*Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7944-5712>*

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Нестабільна соціально-економічна ситуація в українському суспільстві, пов'язана із зубожінням сімей, морально-етичні та психологічні проблеми, зокрема асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямовані на дітей, раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї – усі ці причини безпосередньо впливають на українську сім'ю і, як наслідок, спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше поширюється явище соціального сирітства. Адже загальновідомо, що в сім'ї формуються світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто всі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як особистості [1, с. 81–82].

Соціальне сирітство – відносно новий феномен у житті українського соціуму. Поява цього явища засвідчує про кризу інституту сім'ї, нездатність її протистояти соціально-економічним і політичним перетворенням. Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які мають родину, але залишились без піклування батьків за соціально-економічними, психолого-педагогічними та іншими причинами. Незважаючи на успішне вирішення багатьох суспільних завдань, розширення меж реалізації людських можливостей, масштаби соціального сирітства не зменшуються, а зростають. Це і є основною проблемою, вирішення якої є основною задачею сучасної молодіжної політики в Україні [2, с. 32].

На сьогоднішній день в Україні чіткого визначення поняття «соціальні сироти» або так звані «діти вулиці», на жаль, немає. В різних джерелах цей феномен трактується по-різному: одні автори стверджують, що це бездоглядні діти, інші говорять, що це безпритульні діти, хто стверджує, що це – діти пільгової категорії. Тобто, ніхто з науковців не може достовірно стверджувати, що саме його визначення поняття «діти вулиці» є правильним, бо всі вище зазначені «назви» цього соціально-педагогічного феномена мають щось схоже. А, виходячи з того, що конкретного поняття «діти вулиці» немає, тому в країні і немає чітко прописаної профілактичної програми роботи з даною категорією дітей. В країні профілактична робота ведеться з безпритульними дітьми, бездоглядними дітьми, дітьми пільгової категорії, дітьми «групи ризику» та іншими.

Отже, хто вони «діти вулиці»? Згідно з визначенням, закріпленого у Конституції європейської мережі по роботі з вуличними дітьми, це діти та підлітки віком до 18 років, які проживають чи не проживають з сім'єю, значну частину часу проводять на вулиці, живуть на вулиці, і вулиця здійснює помітний вплив на їх спосіб життя. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) називає дві основні групи дітей, які можна віднести до дітей вулиці:

– перша – діти, які працюють на вулиці (street working children). У деяких джерелах назва цієї групи перекладається як «діти на вулицях» (children on the streets). Вони проводять більшу частину дня на вулиці, заробляючи гроші, а на ніч поверта-

ються додому. У цих дітей не зруйнований зв'язок із сім'єю, у деяких випадках вони продовжують відвідувати школу. Діти, яких використовують для трудової та сексуальної експлуатації, мають психологічні, моральні та фізичні травми [3, с. 36];

– друга – діти, які живуть на вулиці (street living children). У деяких джерелах назва цієї групи перекладається як «діти вулиць» чи «вуличні діти» (children of the streets). У більшості випадків вони мало контактують зі своїми сім'ями, проводять весь свій час далеко від них або не мають їх взагалі.

Деякі міжнародні організації дали наступне визначення: «вулична дитина» – це будь-який неповнолітній, для якого вулиця (у широкому значенні слова, що включає незайняте житло, незаселені землі та ін.) стала його звичайним середовищем, а також той, хто не має достатнього захисту та контролю з боку дорослих [3, с. 3].

Проте, з цих визначень випливає, що міжнародні організації також не можуть надати певного чіткого трактування даній категорії – в кожній країні існує своє визначення щодо цих дітей, бо в кожній державі існують свої норми, правила, менталітет. Але з цього можна виділити наступне і найголовніше: «діти вулиці» – 1) це діти, які напряду пов'язані з вулицею, «нормами та правилами», які вона диктує; 2) це діти, яким батьки не приділяють багато уваги і піклування, у результаті чого вони живуть або проводять основний час на вулиці і виховуються за законами вулиці [3, с. 38].

Результати досліджень Інституту проблем сім'ї та молоді показали, що до дітей вулиці в Україні слід віднести такі групи неповнолітніх:

– безпритульні діти – діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї; діти, яких вигнали з дому батьки;

– бездоглядні діти – діти, які мають визначене місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці більшу частину дня, а іноді й ночі, в результаті неспроможності батьків або опікунів матеріально забезпечувати їх; наявності психічних захворювань у батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;

– діти-втікачі з навчально-виховних закладів – діти, яких не влаштовують умови життя й виховання у цих закладах, які за-

знали психологічного, фізичного або сексуального насилля у закладах інтернатного типу або притулках;

– діти-втікачі із зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленнями у психічному й особистісному розвитку;

– діти, які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці; діти, позбавлені систематичної батьківської турботи, аутсайтери шкільних колективів, діти з яскраво вираженими ознаками важковихованості, схильні до безцільного проведення часу [4, с. 78].

При виділенні причин виникнення соціального сирітства доцільно виходити із двох критеріїв причин появи соціального сирітства. До першої слід віднести фактори, що здійснюють зовнішній негативний вплив на сім'ю, а до другої – внутрішні негативні чинники, що можуть появитися в середині сім'ї внаслідок впливу зовнішніх факторів [5].

Зовнішні причини виникнення соціального сирітства закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами. До таких причин слід віднести економічну нестабільність, бідність, зростання злочинності, інфляцію, безробіття, злочинні акти тощо. Неприятливі соціально-економічні умови: втрата роботи, погіршення матеріально-побутових умов, зубожіння тощо, негативно впливають на стабільність навіть благополучних сімей, викликають у людей почуття незахищеності, страху перед майбутнім. Все це призводить до наростання напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей.

Внутрішні причини виникнення соціального сирітства, на відміну від зовнішніх, утворюються безпосередньо в середовищі сім'ї. Проте і зовнішні фактори (неприятлива соціально-економічна ситуація в державі, безробіття тощо) часто стають каталізаторами негативних процесів в середині сім'ї. До таких причин відносять позашлюбне народження дитини, відмову від новонароджених немовлят, погані матеріальні та житлові умови, помилки у вихованні, жорстокість і знущання з боку батьків, поширення алкоголізму, наркоманії, ув'язнення батьків, а також неповну сім'ю, стан морально-психологічного клімату тощо.

Отже, соціальне сирітство – інтегральне явище, що відображає різні прояви соціального неблагополуччя особистості

дитини незалежно від його першопричини, природи і ступеня прояву.

Що стосується профілактики соціально-педагогічного явища «діти вулиці», то вона носить соціальний характер і визначається як один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюється завдяки прийняттю відповідного законодавства, економічних заходів, діяльності установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо [6].

Слід зазначити, що в Україні майже не існує профілактичних програм для дітей вулиці у середовищі їх постійного перебування. Як свідчать результати різних досліджень, не досить розповсюджені втручання за принципом «рівний-рівному», заходи мобілізації громади, розширення знань і навичок підлітків, якісні програми комунікації з метою зміни поведінки.

В Україні найближчі за всіх до молоді – територіальна громада та органи місцевого самоврядування, які повинні особливим чином стимулювати її соціальну активність, створюючи педагогічні умови ефективної соціалізації молоді. Саме в територіальній громаді відбувається просвіта молоді щодо основ демократії; виховання активності й відповідальності; сприяння накопиченню практичного соціального досвіду; забезпечення участі молоді в прийнятті рішень на місцевому рівні вже в юному віці, а не через багато років; сприяння соціальній інтеграції; отримання умінь та навичок давати відповідь на вимоги сучасного суспільства; створення відповідного культурного середовища, в якому інтереси молоді поважають.

Необхідно підкреслити, що територіальна громада впливає на соціальний розвиток мешканців громади через формування в молоді соціальної активності, соціальної відповідальності, толерантності, що, у свою чергу, сприяє розвитку територіальної громади.

Варто погодитися з Л. П. Ящук [1, с. 87], яка пропонує впроваджувати функціонування в громадах різноманітних соціальних інституцій, які б надавали відповідні послуги. Залучивши всі сектори суспільства в межах територіальної громади можна найбільш ефективно розв'язувати проблеми формування сімейних цінностей як першочергових засад розвитку суспільства та в

разі потреби надавати соціальну допомогу сім'ям, що опинилися в складних життєвих обставинах, а також створити систему підготовки молоді до відповідального батьківства; здорового способу життя, соціального та психологічного благополуччя дітей і молоді, їх соціокультурного розвитку тощо.

Таким чином, раннє розпізнавання і виявлення проблеми «діти вулиці», її проявів, запобігання та її подолання допоможуть уникнути недоліків в організації профілактичної роботи, непродуктивних витрат на реабілітацію дітей вулиці.

Подальша доля соціальних сиріт багато в чому залежить від ставлення до цієї проблеми і суспільства, і держави. У кожній цивілізованій державі турбота про знедолених дітей є головною моральною нормою.

Список бібліографічних посилань

1. Яшук Л. П. Сучасне розуміння соціального сирітства та значення територіальної громади як фактора соціалізації. Державне управління: теорія та практика. 2014. № 1. С. 81–88. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/11.pdf> (дата звернення: 17.04.2017).

2. Коваленко О. О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03. Київ, 2006. 212 с.

3. Дети улицы: что нужно знать для успешного управления проектом: метод. рек. / Child Hope. UNICEF. 2000. 56 с.

4. Громадська думка: дослідження, аналіз, висновки/О. М. Балакірева та ін. Київ: ДЦССМ, 2003. 164 с.

5. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2011. № 3. С. 10–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2011_3_4 (дата звернення: 17.04.2017).

6. Пшенична В. В. Сутнісна характеристика поняття «діти вулиці» та профілактичної роботи з ними в Україні // Науковий пошук молодих дослідників. Соціально-педагогічні науки: зб. наук. пр. студентів. 2012. № 6, ч. 2. С. 28–33. URL: http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/346/1/N6_%D0%A7.2_2012.pdf (дата звернення: 17.04.2017).

Одержано 21.04.2017

*